

Danuta Janicka

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

janicka@umk.pl

O postępie badań nad historią nowoczesnej polskiej nauki prawa karnego

On the Progress of Research on the History of Modern Criminal Law Science in Poland

STRESZCZENIE

Niniejsze opracowanie przedstawia i ocenia stan badań nad historią nowoczesnej nauki prawa karnego w Polsce. Autorka wskazuje, że badania te prowadzą historycy prawa oraz specjaliści prawa karnego. W ciągu ostatnich 30 lat ukazał się szereg przyczynków historyczno-prawnych do biografii i twórczości wybitnych polskich prawników działających w XIX i na początku XX w. Ponadto karnicy wydali monografię o najwybitniejszym polskim uczonym – Juliuszu Makarewiczu, a także doprowadzili do reedycji jego wielu prac.

Słowa kluczowe: prawo karne XIX–XX w.; polska nauka prawa karnego; polskie piśmiennictwo naukowe

Le monde est fait pour aboutir à un beau livre¹.

Stéphane Mallarmé

Dwie korzyści czerpie ludzkość z nauk – niby dwuramienną deltą wtacza się strumień wiedzy w poznanie. Jedną korzyść to dowiadywanie się nowego, a druga lepsze pojmowanie starego.

Mieczysław Szerer, *Kara. Szkic socjologiczny*

¹ „Świat jest stworzony tak, aby dać materiał na dobrą książkę”.

I.

35 lat temu dwaj znakomici historycy prawa z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika – Stanisław Salmonowicz oraz Zbigniew Zdrójkowski – ogłosili programowe studium o badaniach nad historią prawa karnego w Polsce. Przedstawili w nim, wśród wielu innych wątków, plan kwerendy w dziedzinie nowoczesnej polskiej nauki prawa karnego, wskazując:

Sądzimy, iż właśnie w pierwszym rzędzie winniśmy podjąć w najbliższych latach prace nad dziejami narodzin i rozwojem nowoczesnej polskiej doktryny prawa karnego. W tej dziedzinie mamy szczególnie wiele do zrobienia, jeżeli pominąć niektóre drobne przyczynki i lepiej nieco znany krąg instytucjonalny krakowski (dzięki pracom związanym z jubileuszem UJ)².

Następnie podali szczegółowe wytyczne, pisząc:

Należy zająć się charakterystyką sylwetek uczonych związanych z Warszawą i Lwowem, zwłaszcza z okresu połowy w. XIX. Na całościowe monografie oczekują m.in. nadal: Romuald Hube, Franciszek Maciejowski, Stanisław Budziński, Aleksander Moldenhawer, Włodzimierz Spasowicz. Najważniejsi – także już dla okresu międzywojennego – wielcy autorzy przełomu XIX/XX w., jak Edmund Krzymuski, nadal zasługujący na dalsze zainteresowanie, jak zwłaszcza uczony tej miary, co Juliusz Makarewicz. [...] Na opracowanie czekają twórcy, których dzieło w całości już należy do historii: Waclaw Makowski i Stanisław Śliwiński, Aleksander Mogilnicki i Stanisław Rappaport, Bronisław Wróblewski i Leon Peiper³.

Mimo upływu kilku dziesiątków lat od tej publikacji, główny dezyderat to-ruńskich uczonych oraz ich dalsze szczegółowe sugestie nadal pozostają w znacznym stopniu aktualne. Nowoczesne nurty w doktrynie prawa karnego zajęły w ostatnich latach stosunkowo niewiele miejsca w polskim piśmiennictwie naukowym, a jedynym chlubnym wyjątkiem jest dzieło Juliusza Makarewicza.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest próba podsumowania dorobku polskiej nauki, zwłaszcza historii prawa z ostatnich lat, w zakresie badań nad genezą i rozwojem nowoczesnej nauki prawa karnego na ziemiach polskich pod zaborami i w II Rzeczypospolitej.

II.

Ogólne informacje na temat przeszłości polskiej nauki prawa karnego można znaleźć w podręcznikach, encyklopediach i systemach prawa z ostatnich lat. Są one, siłą rzeczy, dość ograniczone, niekiedy lapidarne. Podręczniki historyczno-prawne zazwyczaj nie wychodzą ponad prezentację zawartą w najbardziej popu-

² S. Salmonowicz, Z. Zdrójkowski, *Uwagi o programie badań nad historią prawa karnego w Polsce*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1981, nr 14, s. 11.

³ *Ibidem*, s. 11–13.

larnej *Historii prawa* Katarzyny Sójki-Zielińskiej⁴. Podręczniki prawa karnego z kolei ograniczają się przeważnie do kilkunastu stron, całościowych prezentacji dziejów doktryny prawa karnego, traktując dokonania polskich uczonych tylko marginalnie⁵. W najlepszym wypadku można w nich odnaleźć wskazania na dorobek lub znaczenie niektórych prawników⁶. Z konieczności trzeba więc sięgać do starszych ujęć, ale i one nie przekraczają ram syntetycznej charakterystyki⁷. Nawet najnowszy, monumentalny, wielotomowy, polski *System prawa karnego* wydany przez C.H. Beck poświęca Polakom – przedstawicielom szkoły klasycznej i socjologicznej – zaledwie kilka stron w tomie pierwszym⁸. Z ubolewaniem odnotować wreszcie trzeba, że polska nauka nie doczekała się, jak dotąd, żadnego podręcznika historii polskiego prawa karnego, a tym bardziej syntezy dziejów nauki prawa karnego na ziemiach polskich⁹.

Luki tej nie wypełniają leksykony czy wydzielone księgi pamiątkowe. Bardzo obszerny *Poczet prawników polskich* Krzysztofa Pola jest wydawnictwem pożytecznym, lecz popularnonaukowym, niewolnym od luk i uproszczeń¹⁰. Biogramy uczonych w warszawskiej księdze Wydziału Prawa, zredagowanej przez prof. Grażynę Bałtrusajtys¹¹, nie przekraczają kilku stron. Zasadniczo podobną formę mają dwie księgi krakowskie: pierwsza wydana pod kierunkiem profesorów Jerzego Stelmacha i Wacława Uruszczaaka¹² oraz najnowsza, opracowana w kla-

⁴ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, wyd. 15, Warszawa 2015, s. 292–295. Por. też lapidarne ujęcia: S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 3: *Okres międzywojenny*, Kraków 2001, s. 326–332.

⁵ L. Gardocki, *Prawo karne*, wyd. 19, Warszawa 2015, s. 20–26 (z grona polskich uczonych pada nazwisko Makarewicza, lecz bez rozwinięcia); A. Marek, *Prawo karne*, wyd. 10, Warszawa 2011, s. 25–34 (zaledwie kilka wzmianek o Polakach); W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne: część ogólna*, wyd. 2, Kraków 2013, s. 50–56 (tylko napomknięcie o polskich uczonych).

⁶ Por. szersze prezentacje: A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne*, wyd. 5, Warszawa 2015, s. 39–55 (syntetyczne spojrzenie na naukę prawa karnego od Beccarii po Ancela i osobny obraz nauki polskiego prawa od czasów nowożytnych po dwudziestolecie międzywojenne); J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, wyd. 6, Warszawa 2015, s. 35–57 (syntetyczne spojrzenie na Polskę i inne kraje doprowadzone do współczesności).

⁷ Por. W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1989, s. 31–51 (stosunkowo szeroka charakterystyka nauki zagranicznej i sporadyczne wzmianki o nauce polskiej).

⁸ J. Warylewski, *Kierunki i szkoły w nauce prawa karnego*, [w:] *System prawa karnego*, t. 1: *Zagadnienia ogólne*, red. A. Marek, Warszawa 2010, s. 49–98 (zwłaszcza s. 61–81).

⁹ Nie ma takiego charakteru *Historia prawa kryminalnego* B. Sygita (Toruń 2007), nieuwzględniająca dziejów nauki prawa, ani tym bardziej studium J. Warylewskiego *Kara. Podstawy filozoficzne i historyczne* (Gdańsk 2007), ponieważ jego przedmiotem jest swoista reinterpretacja pojęcia kary kryminalnej i prezentacja sprawiedliwości naprawczej.

¹⁰ K. Pol, *Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000; *idem*, *Poczet prawników polskich XIX–XX w.*, uzup. i popr. A. Redzik, wyd. 2, Warszawa 2011.

¹¹ *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, red. G. Bałtrusajtys, Warszawa 2008.

¹² *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Prawa i Administracji*, red. J. Stelmach, W. Uruszczaak, Kraków 2000.

sycznym eleganckim stylu przez Przemysława M. Żukowskiego i zredagowana przez Dorotę Malec¹³. Analogicznych pamiątkowych wydawnictw uniwersyteckich jest więcej¹⁴, lecz ich przeważająca część ma raczej ogólnikowy charakter¹⁵.

Jeżeli chodzi o monografie historycznoprawne dotyczące wprost trendów w najnowszej historii nauki prawa karnego w Polsce, to z ubolewaniem należy stwierdzić, że są one zaniedbane w polskim piśmiennictwie naukowym. Dwie najbardziej znane powstały bardzo dawno temu. 50 lat liczy sobie nadzwyczaj zwięzłe opracowanie o tzw. szkole antropologicznej w polskiej nauce prawa karnego¹⁶. Inna praca monograficzna, omawiająca nurt socjologiczny w doktrynie prawa karnego, powstała 25 lat temu¹⁷ i zasadniczo ogranicza się do ukazania poglądów trzech uczonych: Wacława Makowskiego, Juliusza Makarewicz i Bronisława Wróblewskiego. Niemal jej rówieśniczką jest książka Adama Lityńskiego o Wydziale Karnym Komisji Kodyfikacyjnej II RP, lecz siłą rzeczy dotyczy ona dziejów doktryny tylko marginalnie¹⁸. Monografia Marzenny Paszkowskiej o nauce prawa karnego w środowisku „Gazety Sądowej Warszawskiej” daje wartościowy obraz polskiej myśli prawnokarnej na przełomie XIX i XX w., lecz jest to odbicie ograniczone, zawężone zasadniczo do tytułowego źródła – znanego warszawskiego periodyku¹⁹.

Z przedstawionych powyżej uwag wynika, że badanie tendencji czy nurtów w polskich naukach penalnych XIX i XX w. przyniosło tylko połowiczne rezultaty. Lepsze są efekty szczegółowych eksploracji historycznoprawnych, o których będzie mowa w dalszym ciągu tekstu. Tymczasem możliwości badawcze rozszerzyły się w ogromnym stopniu. Każdy prawnik czy historyk prawa bez trudu znajdzie informacje o kierunkach i tematach badań poszczególnych środowisk uniwersyteckich. Ukazują się one nie tylko na piśmie²⁰ – dziś są stale dostępne na stronach internetowych uniwersytetów i innych placówek naukowych. Dane

¹³ P.M. Żukowski, *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 2: 1780–2012, red. D. Malec, Kraków 2014.

¹⁴ Por. *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji UMCS 1949–2009*, red. A. Przyborowska-Klimczak, Lublin 2009; *70 lat Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego*, red. A. Liszewska, A. Pikulska-Radomska, Łódź 2015; *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. A. Dębiński, W.S. Staszewski, M. Wójcik, Lublin 2008.

¹⁵ Por. wyjątkowe, obszerniejsze ujęcia: M. Tarkowski, *Wydział Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1939*, Gdańsk 2015; A. Redzik, *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, Lublin 2006; J. Draus, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków 2007.

¹⁶ E. Janiszewska-Talago, *Szkola antropologiczna prawa karnego w Polsce*, Warszawa 1965.

¹⁷ M. Wąsowicz, *Nurt socjologiczny w polskiej myśli prawnokarnej*, Warszawa 1989.

¹⁸ A. Lityński, *Wydział Karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej*, Katowice 1991.

¹⁹ M. Paszkowska, *Nauka prawa karnego w środowisku „Gazety Sądowej Warszawskiej” (1873–1918)*, Warszawa 2010, ss. 284.

²⁰ Por. M. Materniak-Pawłowska, *Dyscypliny historycznoprawne na wydziałach prawa i administracji*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2013, t. 65, z. 2; D. Janicka, *Neuere Rechtsgeschichte in Polen in den Jahren 2002–2014*, „Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte” 2015, Nr 37.

te unaoczniają aktualne treści badań nad dziejami nauki prawa i (przynajmniej potencjalnie) pozwalają na wybór wolnych tematów.

Biblioteki cyfrowe udostępniają coraz więcej źródeł (podręczników, monografii, rozpraw) z XIX i początków XX w. oraz niemal pełne komplety czasopism, na łamach których publikowali mistrzowie i „rzemieślnicy” nauki prawa karnego. Do periodyków błyskawicznie i bezpłatnie dostępnych w sieci należą: „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” (Kraków 1900–1939, 1945), „Gazeta Sądowa Warszawska” (Warszawa 1873–1939), „Głos Sądownictwa” (Warszawa 1929–1939), „Kwartalnik Prawa Cywilnego i Karnego” (Warszawa 1918–1920), „Przegląd Prawa i Administracji” (Lwów 1892–1939), „Przegląd Sądowy i Administracyjny” (Lwów 1876–1892), „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” (Poznań 1921–1939), „Themis Polska” (Warszawa 1828–1830) i szereg innych. Wszystkie są skarbnicą artykułów i drobnych prac zasłużonych polskich karników. Obok nich w sieci bez trudu można znaleźć artykuły i przyczynki z zakresu prawa i historii prawa, publikowane w uniwersyteckich zeszytach naukowych. Są one coraz liczniejsze, ponieważ każde czasopismo – dbające o wysoką pozycję na liście punktowanych periodyków naukowych – zapewnia możliwość lektury swych zeszytów w Internecie.

Pomiędzy niewiarygodnym postępowaniem w dostępie do źródeł a rozwojem badań nie ma jak na razie symetrii. Kiedy Stanisław Salmonowicz i Zbigniew Zdrójkowski publikowali swój program badań, wskazali na modelowe opracowanie, które ukazało się w latach 70. XX w. i wyszło spod pióra specjalistki prawa karnego, Alicji Grześkowiak. Była to rozprawa o ojcu polskiej nauki prawa karnego – Romualdzie Hubem (1803–1890) i jego poglądach²¹, która po dziś dzień pozostała wzorcowa. Z góry należy wskazać, że wzorzec ten znalazł wśród historyków prawa pewne grono kontynuatorów. Konceptje samego Hubego, profesora prawa karnego w Warszawie i Petersburgu, twórcy pierwszego systematycznego wykładu części ogólnej prawa karnego oraz głównego autora rosyjskiego kodeksu karnego z 1845 r. i jego polskiej wersji z 1847 r.²² – także doczekały się po pewnym czasie kolejnych przedstawień. Mowa tu głównie o opracowaniach Andrzeja Zębika²³, Wojciecha Witkowskiego²⁴, Stefana Pałczyńskiego²⁵ i Krzysztofa Pola²⁶.

²¹ A. Grześkowiak, *Poglądy Romualda Hubego na karę*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1974, t. 26, z. 2.

²² *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego...*, s. 39–42; K. Pol, *Poczet prawników polskich XIX–XX w.*, s. 145–164.

²³ A. Zębik, *Poglądy Romualda Hubego na przestępstwo, winę i karę*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica” 1988, nr 35, s. 195–216.

²⁴ W. Witkowski, *Aleksander This i Jan Kanty Wołowski: wybitni prawnicy Królestwa Polskiego*, Lublin 2001, *passim*.

²⁵ S. Pałczyński, *Romualda Hubego teoria działania i czynu. Studium z zakresu podstaw konstrukcyjnych pierwszego polskiego nowoczesnego systemu prawa karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2000, nr 2, s. 15–54.

²⁶ K. Pol, *Poczet prawników polskich XIX–XX w.*, s. 149–168.

Spośród uczonych środowiska warszawskiego pod zaborami na swoje opracowanie nadal czekają Franciszek Maciejowski (1798–1873), profesor Szkoły Głównej w Warszawie, oraz Stanisław Budziński (1824–1895), profesor Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego. Ich biografie można wprawdzie odnaleźć w wydawnictwach encyklopedycznych czy słownikowych²⁷, lecz dorobek nadal czeka na badania i ocenę. Tymczasem Maciejowski, profesor prawa rzymskiego w Szkole Głównej w Warszawie, zapisał się jako autor znanego wykładu prawa karnego z 1848 r.²⁸ Budziński z kolei, który uprawiał nie tylko prawo, ale i krytykę literacką, był nauczycielem Edmunda Krzymuskiego oraz autorem pierwszego nowoczesnego podręcznika polskiego²⁹. Na analizę czeka także twórczość Aleksandra Moldenhawera (1840–1909), sędziego w Królestwie Polskim, oraz Włodzimierza Spasowicza (1829–1906), profesora Uniwersytetu Petersburskiego, adwokata, publicysty, doktora *honoris causa* Uniwersytetu Jagiellońskiego. Dostępne są wprawdzie ich życiorysy w ujęciach syntetycznych³⁰, lecz osiągnięcia w znacznej mierze pozostają w zapomnieniu. Na marginesie wypada przypomnieć, że Moldenhawer zasłynął jako organizator i rzecznik reformy więziennictwa oraz autor szeregu rozpraw z prawa karnego wykonawczego³¹. Spasowicz z kolei wszedł do historii prawa nie tylko jako autor podręcznika prawa karnego, o którego losie pisała Marzenna Paszkowska³², lecz również jako zaangażowany publicysta i recenzent prądów i reform prawa karnego z końca XIX w.³³

Na skromnym tle badań nad środowiskiem warszawskim lepiej wypadają prace badawcze nad kręgami naukowymi Krakowa i Lwowa. Do luminarzy nauki galicyjskiej należał Edmund Krzymuski (1851–1928), absolwent Cesarskiego

²⁷ *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego...*, s. 55–56 (F. Maciejowski), 65–67 (S. Budziński). Leksykon K. Pola nie uwzględnił biogramów tych uczonych. Por. jedyny przyczynek: K. Sójka-Zielińska, *Kartka z dziejów polskiej myśli prawnokarnej XIX w. Projekt kodeksu karnego S. Budzińskiego*, „Studia Iuridica” 1991, nr 19, s. 171–183.

²⁸ F. Maciejowski, *Wykład prawa karnego w ogólności z zastosowaniem Kodexu kar głównych i poprawczych z dniem 20 grudnia/1 stycznia 1848 w Królestwie Polskim obowiązującego*, Warszawa 1848.

²⁹ S. Budziński, *Wykład porównawczy prawa karnego. Część ogólna*, Warszawa 1868. Por. też: *idem*, *Myśli do ułożenia nowego prawa karnego w formie projektu z motywami*, Warszawa 1865; *idem*, *Načala ułogownago prawa*, Warszawa 1870.

³⁰ W. Sobociński, *Moldenhawer*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 21, Wrocław 1976, s. 614–617; J. Bardach, *Spasowicz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 41, Warszawa – Kraków 2002, s. 45–53. Por. tekst o Spasowiczu u K. Pola (*Poczet prawników polskich XIX–XX w.*, s. 253–271), biogramu Moldenhawera w tym leksykonie zabrakło.

³¹ A. Moldenhawer, *O przeprowadzeniu odosobnienia w zakładach więziennych*, cz. 1–3, Warszawa 1866–1870. Por. K. Pawlak, *Polski biograficzny słownik penitencjarny*, Kalisz 2008, s. 64–65.

³² M. Paszkowska, *Kartka z dziejów rosyjskiej nauki prawa karnego w XIX wieku. Uczebnik ułogownago prawa Włodzimierza Spasowicza (1829–1906)*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2002, nr 2, s. 101–116.

³³ W. Spasowicz, *Najnowsze prądy w nauce prawa karnego*, Petersburg 1892.

Uniwersytetu Warszawskiego, profesor, wielokrotny dziekan i wreszcie rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, a w II RP – wybitny członek Komisji Kodyfikacyjnej. Jego biografia jest znana z wydawnictw leksykalnych³⁴, lecz dorobek dawno nie był analizowany, wyjąwszy kilka artykułów, w tym zwłaszcza opracowania Andrzeja Zębika i Józefa Koredczuka³⁵.

Największy i niepodważalny postęp zaznaczył się w badaniach nad życiem i dziełem Juliusza Makarewicza (1872–1955), wychowanka Uniwersytetu Jagiellońskiego, długoletniego profesora we Lwowie, senatora II Rzeczypospolitej, ojca pierwszego polskiego nowoczesnego kodeksu karnego z 1932 r.³⁶ Należy podkreślić, że opracowaniem dorobku Makarewicza zajęli się w pierwszej kolejności karnicy, a nie historycy prawa. Z inicjatywy profesor prawa karnego Alicji Grześkowiak z KUL-u ukazała się w 2005 r., w 50. rocznicę śmierci czołowego przedstawiciela polskich nauk penalnych, praca zbiorowa o jego poglądach³⁷. Zawiera ona osobny obszerny rozdział prezentujący biografię uczonego, sporządzony przez historyka prawa Adama Redzika³⁸. Okrągła rocznica śmierci Juliusza Makarewicza przyniosła jeszcze inną publikację pokonferencyjną, w której specjaliści prawa karnego omówili wybrane aspekty dorobku uczonego. Ta książka, wydana pod redakcją Ireneusza Nowikowskiego i Pawła Strzelca³⁹, również uzupełnia wiedzę o twórczości, a nawet biografii lwowskiego profesora⁴⁰.

³⁴ *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga...*, s. 191–193; P.M. Żukowski, *op. cit.*, s. 256–258. Por. K. Pol, *Poczet prawników polskich*, s. 467–480.

³⁵ A. Zębik, *Przestępstwo, wina i kara w poglądach Edmunda Krzymuskiego*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridica” 1985, nr 22, s. 79–95; J. Koredczuk, *Edmund Krzymuski jako neokantysta*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 2002, nr 2367, s. 259–275. Por. D. Janicka, *Spór o teorie kary w dobie klasycznej szkoły prawa karnego na ziemiach polskich i niemieckich w XIX wieku*, [w:] *Polska Akademia Nauk. Prace Komisji Historii Nauki*, red. A. Strzałkowski, t. 2, Kraków 2000, s. 107–126.

³⁶ P.M. Żukowski, *op. cit.*, s. 313–315.

³⁷ *Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2005. Swoistą kontynuacją tej monografii jest kolejna książka wydana pod red. A. Grześkowiak i jej współpracowników z Katedry Prawa Karnego KUL pt. *Kodeks karny z 1932 roku* (Lublin 2015), która dotyczy wprawdzie znanej polskiej kodyfikacji, lecz zawiera cały szereg odniesień do koncepcji Makarewicza.

³⁸ A. Redzik, *Profesor Juliusz Makarewicz – życie i dzieło*, [w:] *Prawo karne w poglądach...*, s. 23–92. Uzupełnieniem tego rozdziału jest następująca bezpośrednio po nim (s. 93–117) prezentacja i ocena twórczości naukowej Makarewicza, sporządzona przez G. Rejman (*Juliusz Makarewicz – polski uczony na przełomie XIX i XX wieku [1872–1955]*). Oboje autorzy wyszli daleko poza skromne ustalenia A. Zolla (*Juliusz Makarewicz [1872–1955]*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga...*, s. 275–279), nie mówiąc już o popularnonaukowym ujęciu K. Pola (*Poczet prawników polskich*, s. 855–878).

³⁹ *Karnopolityczne koncepcje profesora Juliusza Makarewicza – wczoraj i dziś (W 50. rocznicę śmierci)*, red. I. Nowikowski, P. Strzelec, Lublin 2006.

⁴⁰ A. Redzik, *Działalność dydaktyczna Profesora Juliusza Makarewicza*, [w:] *Karnopolityczne koncepcje...*, s. 71–99; E. Skrętowicz, P. Strzelec, *Ostatnie lata życia Profesora Juliusza Makarewicza*, [w:] *Karnopolityczne koncepcje...*, s. 101–106.

W następnych latach, ponownie z inicjatywy A. Grześkowiak, opublikowano reedycje wielu dzieł Makarewicza, w tym jego wydany pierwotnie tylko po niemiecku *Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe*⁴¹, a ponadto *Kodeks karny z komentarzem*⁴² oraz dwa obszerne tomy *Prac rozproszonych*⁴³. Wznowienia dzieł lwowskiego uczonego zasługują na uznanie tym bardziej, że niektóre zawierają odpowiednie wstępy czy komentarze⁴⁴. Należy mieć nadzieję, że ich udostępnienie stanie się okazją dla nowych badań nad koncepcjami Makarewicza. Są na tym polu szerokie i różnorodne możliwości, czego dowodzą przyczynki historyków prawa: Józefa Koredczuka⁴⁵, Mariusza Mohyluka⁴⁶ i innych⁴⁷. Pisząca te słowa także opublikowała niedawno rozprawę na temat relacji Makarewicza do jego mentora Franza von Liszta⁴⁸.

Na marginesie reedycji dzieł Makarewicza wypada wspomnieć, że historycy prawa stosunkowo rzadko przygotowują wznowienia dawnych tekstów naukowych. Inicjatywę w tym zakresie podejmują natomiast niektórzy specjaliści nauk penalnych, jak np. Jan Widacki⁴⁹. Teksty prawnicze budzą wreszcie zainte-

⁴¹ J. Makarewicz, *Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe*, przeł. K. Jakubów, red. nauk. A. Grześkowiak, Lublin 2009. Edycję otwiera *Słowo wstępne* A. Grześkowiak (s. 7–9) oraz *Wprowadzenie* G. Rejman (s. 11–16).

⁴² *Kodeks karny z komentarzem*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Lublin 2012. Jest to reprint wyd. 5 z 1938 r., uzupełniony słowem wstępnym A. Grześkowiak (s. III–VI).

⁴³ J. Makarewicz, *Prace rozproszone*, t. 1: *Publikowane w latach 1895–1901*, red. nauk. A. Grześkowiak, Lublin 2010; *idem*, *Prace rozproszone*, t. 2: *Publikowane w latach 1902–1913*, red. nauk. A. Grześkowiak, Lublin 2012. Publikacje te nie mają szerszych wstępów, natomiast zawierają teksty Makarewicza uporządkowane tematycznie według następującego schematu: filozofia prawa, prawo karne i kryminologia, postępowanie karne i judykatura, prace różne (głównie recenzje). W tomie drugim znalazły się również kwestie społeczne.

⁴⁴ Por. przypisy 41–43.

⁴⁵ J. Koredczuk, *Poglądy Juliusza Makarewicza na zmiany w prawie karnym niemieckim po 1939 roku*, [w:] *Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2005, t. 28, s. 379–398.

⁴⁶ M. Mohyluk, *Juliusz Makarewicz o radzieckim prawie karnym*, [w:] *Między I a III Rzeczpospolitą. Kształtowanie europejskiej kultury prawnej. Prace ofiarowane prof. zw. dr. hab. Adamowi Lityńskiemu w czterdziestolecie pracy naukowej*, red. M. Mikołajczyk, A. Drogoń, „Miscellanea Iuridica” 2005, t. 7, s. 218–231.

⁴⁷ Por. M. Wąsowicz, *Kara w polskiej myśli prawniczej w XIX wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1987, t. 39, z. 1.

⁴⁸ D. Janicka, *Makarewicz a Liszt. Próba analizy porównawczej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2015, t. 67, z. 1, s. 107–128. Por. *eadem*, *Kodeks Makarewicza w opiniach niemieckich autorów*, [w:] *Nil nisi veritas. Księga dedykowana Profesorowi Jackowi Matuszewskiemu*, red. M. Głuszak, D. Wiśniewska-Józwiak, Łódź 2016, s. 501–516; *eadem*, *O pionierach nauk kryminologicznych w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2016, t. 68, z. 1, s. 29–50.

⁴⁹ J. Widacki wydał z przedmowami kilka prac Edmunda Krzyskowskiego (*Szkoła klasyczna w defensywie*, wyb. i przedm. J. Widacki, Kraków 2013; *Szkoła pozytywna prawa karnego we Włoszech*, przedm. J. Widacki, Kraków 2015; *Teoria karna Kanta: ze stanowiska jego ogólnej nauki o rozumie praktycznym*, przedm. J. Widacki, Kraków 2013) oraz rozprawę profesora medycyny sądowej Leona Wachholza (*Rozważania o przyczynach zbrodni*, Kraków 2008).

resowanie przedstawicieli innych nauk społecznych niż prawo, np. pedagogów. Na wzmiankę zasługują w tym miejscu antologie przygotowane i wydane przez Danutę Raś, obejmujące przede wszystkim opracowania z zakresu kryminologii i nauki o więziennictwie⁵⁰. Chociaż są one pozbawione większych wskazówek czy komentarzy, demonstrowają kwestie i tematy, które roztrząsali uczeni przed 100 czy 200 laty. Od 2015 r. na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika jest realizowany zespołowy grant Narodowego Centrum Nauki, którego celem jest przygotowanie i opublikowanie w 2017 r. dokumentacji historyczno-prawnej w postaci swoistej antologii fragmentów tekstów luminarzy polskiej nauki prawa karnego, zaopatrzonej dodatkowo we wstęp i komentarz⁵¹.

Wracając do charakterystyki właściwych badań historycznoprawnych nad polską nauką prawa karnego, należy stwierdzić, że znacznie częściej obejmują one okres dwudziestolecia międzywojennego w Polsce.

Uwagę badaczy przyciągał w ostatnich latach przede wszystkim Wacław Makowski (1880–1942), profesor Uniwersytetu Warszawskiego, adwokat, znakomity członek Komisji Kodyfikacyjnej, senator i współautor konstytucji kwietniowej⁵². Najgłębsze zainteresowanie wzbudziła jego teoria państwa, którą opracował Grzegorz Ławnikowicz⁵³. Na temat koncepcji prawnokarnych Makowskiego w ostatnim czasie wypowiedzieli się m.in. Andrzej Pasek⁵⁴ i Mariusz Mohyluk⁵⁵.

Monografii doczekał się Bronisław Wróblewski (1888–1941), absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, profesor i rektor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Niestety, opracowanie wykonane przez Jerzego Kolarzowskiego nie doczekało się publikacji i jest dostępne tylko w maszynopisie⁵⁶. Przyszłych badaczy czeka więc niełatwa praca⁵⁷. Dorobek Wróblewskiego jest tymczasem poważ-

⁵⁰ D. Raś, *Uwagi o więzieniach, zapobieganiu występkom i wychowaniu młodzieży: wybór tekstów z XVI–XX wieku*, Kraków 2011; *eadem*, *Przestępczość i wychowanie w dwudziestoleciu międzywojennym: wybór tekstów*, Kraków 2011.

⁵¹ Kierownikiem grantu jest pisačka te słowa, a współwykonawcami: prof. Jerzy Lachowski (karnik) oraz mgr Maciej Mazurkiewicz (uczestnik studiów doktoranckich w zakresie prawa).

⁵² *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego...*, s. 105–108. Por. K. Pol, *Poczet prawników polskich*, s. 1049–1065.

⁵³ G. Ławnikowicz, *Między koniecznością państwa a pochwałą autorytaryzmu. Koncepcja państwa społecznego Wacława Makowskiego*, Lublin 2014.

⁵⁴ A. Pasek, *Znaczenie profesora Wacława Makowskiego dla rozwoju polskiego prawa karnego*, [w:] *Nauka i nauczanie prawa w dziejach*, red. T. Kruszewski, Wrocław 2011, s. 81–90.

⁵⁵ M. Mohyluk, *Wacław Makowski o radzieckim prawie karnym*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2009, nr 7, s. 85–94.

⁵⁶ J. Kolarzowski, *Myśl prawnicza Bronisława Wróblewskiego*, Warszawa 1996 (maszynopis, Biblioteka Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego). Por. *idem*, *Definicja i funkcje polityki kryminalnej w pracach Bronisława Wróblewskiego*, „Studia Iuridica” 1996, t. 31.

⁵⁷ Por. częściowe informacje zebrane przez M. Tarkowskiego (*op. cit.*, s. 97–103, 231–237). Por. też: K. Buchała, *Koncepcja polityki kryminalnej w pracach Bronisława Wróblewskiego*, „Studia Prawnicze” 1983, nr 3, s. 9–19. Biogramu Wróblewskiego zabrakło w leksykonie K. Pola.

ny i interesujący nie tylko dla prawników, ale i dla socjologów⁵⁸. Jego oryginalne koncepcje z zakresu kryminologii czy penologii lub polityki kryminalnej są za-
wile, ponieważ mieszczą się na pograniczu kilku dyscyplin społecznych⁵⁹.

Nie popadł w zapomnienie Ludwik Dworzak (1900–1941 [?]), uczeń Maka-
rewicza, profesor prawa i procesu karnego oraz polityki kryminalnej, sędzia we
Lwowie i – przez krótki czas – na lubelskim KUL-u⁶⁰. W ostatnich latach na te-
mat jego życia i dorobku głos zabrał Adam Redzik⁶¹. To samo można powiedzieć
o kolejnym uczniu Makarewicza – Stanisławie Śliwińskim (1887–1959), profe-
sorze Uniwersytetu Warszawskiego i członku Komisji Kodyfikacyjnej⁶², który
pracował naukowo nad prawem i procesem karnym nawet w okresie okupacji
hitlerowskiej, nauczając i publikując podręcznik⁶³. Pamięć o jego działalności nie
wygasła, chociaż o szerszym zainteresowaniu naukowym jego postacią i dorob-
kiem nie ma na razie mowy⁶⁴.

Badaniami objęto natomiast w ostatnim czasie myśl Aleksandra Mogilni-
ckiego (1875–1957), sędziego i adwokata, profesora Uniwersytetu Warszawskie-
go, autora wielu prac z zakresu prawa i procesu karnego⁶⁵. Znany jest bogaty
życiorys tego teoretyka i praktyka prawa, członka Komisji Kodyfikacyjnej (gdzie
był głównym referentem ustawy o sądach dla nieletnich i kodeksu postępowania
karnego), więźnia Pawiaka, uczestnika powstania warszawskiego⁶⁶. W 2015 r. na
UMCS-ie w Lublinie odbyła się obrona pracy doktorskiej Agaty Grudzińskiej za-
tytułowanej *Koncepcje prawne Aleksandra Mogilnickiego*. Można przypuszczać,
że doktorat ukaże się wkrótce w druku.

⁵⁸ Por. U. Moś, *Bronisław Wróblewski: przypadek socjologizmu polskiego*, [w:] *Szkiecy z historii socjologii polskiej*, red. K. Sowa, Warszawa 1983, s. 136–152.

⁵⁹ B. Wróblewski, *Wstęp do polityki kryminalnej*, Wilno 1922; *idem*, *Penologia. Socjologia kar*, t. 1–2, Wilno 1926.

⁶⁰ *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu...*, s. 119–122. K. Pol pominął postać Dworzaka w swoim leksykonie.

⁶¹ A. Redzik, *Ludwik Dworzak (1900–1940?) – najbliższy uczeń Juliusza Makarewicza*, [w:] *Problemy stosowania prawa sądowego. Księga ofiarowana Profesorowi Edwardowi Skrętowiczowi*, red. I. Nowikowski, Lublin 2007, s. 605–615.

⁶² *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego...*, s. 136–137.

⁶³ Por. S. Śliwiński, *Polskie prawo karne materialne*, Warszawa 1946.

⁶⁴ S. Kalinowski, *Profesor Stanisław Śliwiński*, „*Studia Iuridica*” 1993, nr 25, s. 135–139; G. Rejman, *Wykłady prof. Stanisława Śliwińskiego w okresie tajnego nauczania (polskie prawo karne materialne)*, „*Studia Iuridica*” 1993, nr 25, s. 141–152; M. Cieślak, *Spuścizna naukowa Stanisława Śliwińskiego*, „*Sprawozdania Wydziału Nauk Społecznych PAN*” 1965, z. 1, s. 39–56. Por. K. Pol, *Poczet prawników polskich*, s. 1183–1196.

⁶⁵ A. Mogilnicki, *Indywidualizacja kary*, Warszawa 1900; *idem*, *Kary dodatkowe: kary cielesne, kary hańbiące, pozbawienie czci i praw*, Warszawa 1907; *idem*, *Dziecko i przestępstwo*, Warszawa 1916.

⁶⁶ W. Szczygielski, *Mogilnicki*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 21, Wrocław 1976, s. 559–562. Por. K. Pol, *Poczet prawników polskich*, s. 903–914.

Na swojego autora czeka Emil Stanisław Rappaport (1877–1965), absolwent Uniwersytetu Warszawskiego, adwokat, sędzia, profesor Wolnej Wszechnicy Polskiej, wykładowca we Lwowie, członek Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej, a po II wojnie światowej – profesor Uniwersytetu Łódzkiego⁶⁷. Jego długa, bogata i różnorodna twórczość, znana swego czasu także za granicą, z pewnością zasługuje na opracowanie. Jak dotąd pojawiły się tylko przyczynki, między innymi Andrzeja Paska⁶⁸.

Odnowiona została pamięć o Leonie Peiperze (1865–1942), doktorze prawa, który łączył zawód adwokata z działalnością naukową, stając się jednym z najaktywniejszych krytyków i komentatorów prawa karnego II Rzeczypospolitej. Jego postać i dorobek zostały niedawno przypomniane przez Zenona Andrzejewskiego i Adama Redzika⁶⁹. To samo można powiedzieć o Józefie Reinholdzie (1884–1928), przedwcześnie zmarłym profesorsze Uniwersytetu Jagiellońskiego, jednym z twórców polskiej polityki kryminalnej⁷⁰. Jego osiągnięcia odświeżył ostatnio Andrzej Dziadzio⁷¹. Wydobyta z niepamięci została też postać Józefa Rosenblatta (1853–1917), uczonego i adwokata, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, autora licznych prac z prawa i procesu karnego⁷². Niedawno przypomniał o nim specjalista prawa karnego Jan Widacki⁷³.

W cieniu pozostaje wyjątkowy uczoney Stefan Glaser (1895–1984), profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz Uniwersytetu Wileńskiego, zmuszony po procesie brzeskim do przejścia do adwokatury⁷⁴. Ten wybitny specjalista prawa i procesu karnego, który po wojnie zdecydował się na pozostanie w Belgii, gdzie stworzono specjalnie dla niego nową katedrę uniwersytecką, wsławił się na Zachodzie jako wybitny specjalista międzynarodowego prawa karnego⁷⁵. Zignorowany w polskim piśmiennictwie epoki PRL-u, nadal czeka na odsłonięcie swego dorobku.

⁶⁷ 70 lat Wydziału Prawa i Administracji..., s. 155–161. Por. K. Pol, *Poczet prawników polskich XIX–XX w.*, s. 949–968.

⁶⁸ A. Pasek, *Udział profesora Emila Stanisława Rappaporta w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 2006, nr 2887, s. 261–273.

⁶⁹ Z. Andrzejewski, A. Redzik, *Leon Peiper (1865–1942) – zapomniany wybitny uczoney i adwokat*, „Palestra” 2008, nr 1–2, s. 177–190. K. Pol nie umieścił biogramu Peipera w swoim leksykonie.

⁷⁰ P.M. Żukowski, *op. cit.*, s. 418–419.

⁷¹ A. Dziadzio, *Józef Reinhold (1884–1928) – „zomniany” profesor prawa karnego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2014, nr 2, s. 263–272.

⁷² J. Malec, *Rosenblatt*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 32, Wrocław – Warszawa – Kraków 1989–1991, s. 69–71. Por. P.M. Żukowski, *op. cit.*, s. 426–428.

⁷³ Por. J. Widacki, *Zomniany profesor prawa karnego*, [w:] *Szkice z dziejów prawa karnego i kryminologii w Krakowie: myśli i ludzie*, Kraków 2014, s. 127–159.

⁷⁴ M. Cieślak, *Stefan Glaser (1895–1984)*, „Państwo i Prawo” 1985, z. 4, s. 104–106 (nekrolog). Por. M. Tarkowski, *op. cit.*, s. 104–108, 239–243.

⁷⁵ *Wybitni prawnicy na przestrzeni wieków*, red. M. Marszał, J. Przygodzki, Wrocław 2006, s. 229–230. Por. M. Tarkowski, *op. cit.*, s. 104–108, 239–243.

Uzupełniając program badań, nakreślony przed laty przez Stanisława Salmonowicza i Zbigniewa Zdrójkowskiego, trzeba zauważyć, że przyszedł już czas na opracowanie biografii i dorobku młodszych liderów polskiej nauki prawa karnego pierwszej połowy XX w. Można tu wskazać na takie osobistości, jak Mieczysław Szerer (1884–1981), adwokat, sędzia i autor wielu oryginalnych prac⁷⁶; Zdzisław Papierkowski (1903–1980), uczeń Makarewicza, wykładowca i sędzia we Lwowie⁷⁷; Jerzy Śliwowski (1907–1983), specjalista prawa karnego i penitencjarnego⁷⁸, profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika; Władysław Wolter (1897–1986), uczeń Edmunda Krzymuskiego, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego⁷⁹.

Spośród wymienionych pewne zainteresowanie wzbudziła twórczość Mieczysława Szerera, a właściwie jego prace z zakresu gwarancji praw obywatelskich i praworządności oraz dorobek o charakterze socjologicznym⁸⁰. Władysław Wolter stał się bohaterem tomiku pokonferencyjnego, opracowanego przez karników⁸¹. O innych czołowych przedstawicielach najnowszej nauki prawa karnego niewiele wiadomo, chociaż pojawiają się pierwsze wycinkowe opracowania⁸².

III.

Historycy prawa dostarczyli w ostatnich latach zaledwie kilku większych opracowań z dziejów nowoczesnej nauki prawa karnego. Nie zabrakło natomiast przyczynków, a zwłaszcza publikacji o charakterze encyklopedycznym czy leksykalnym. Dzięki nim prawie już nie ma zasłużonych przedstawicieli nauki prawa, którzy byliby zapomniani, chociaż wielu uczonych nadal pozostaje w cieniu. Polska doktryna prawa karnego przełomu XIX i XX w. oraz pierwszej połowy XX w. jest jednocześnie przedmiotem zainteresowania i eksploracji karników, którzy na tym polu uczynili szczególnie wiele dla przypomnienia życia i dorobku Juliusza Makarewicza. Zaangażowanie specjalistów prawa karnego w badania

⁷⁶ T. Latos, P. Żukowski, Szerer, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 48, z. 2, Warszawa – Kraków 2012, s. 261–265.

⁷⁷ *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu...*, s. 341–349.

⁷⁸ Por. A. Michalska-Warias, *Jerzy Śliwowski (1907–1983)*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji UMCS 1949–2009. Księga jubileuszowa z okazji sześćdziesięciolecia Wydziału Prawa i Administracji UMCS w Lublinie*, red. A. Przyborowska-Klimczak, Lublin 2009, s. 288–301.

⁷⁹ Por. P.M. Żukowski, *op. cit.*, s. 570–571; *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga...*, s. 337–345.

⁸⁰ A. Puchejda, *Odpowiedzialność i polityka wolności. Rzecz o Mieczysławie Szererze*, [w:] M. Szerer, *Śmiertelni Bogowie. Rzecz o demokracji i dyktaturze*, Warszawa 2014; P. Kwiatkowski, *Mieczysław Szerer*, [w:] *Sto lat socjologii polskiej*, red. J. Szacki, Warszawa 1995.

⁸¹ *Seminarium z okazji 110. rocznicy urodzin Profesora Władysława Woltera*, red. K. Dyl, Kraków 2007. Nagranie konferencji jest dostępne w Internecie: www.czpk.pl/index.php/wideo/czy-istnieje-krakowska-szkola-prawa-karnego [dostęp: 25.01.2016].

⁸² Por. P. Sendecki, *Adwokat profesor Zdzisław Papierkowski (1903–1980) – w 110. rocznicę urodzin*, „Palestra” 2013, nr 3–4, s. 256–261.

nad historią nowoczesnej nauki prawa karnego zasługuje na uznanie, chociaż – co warto przypomnieć – ich spojrzenie ewidentnie różni się od podejścia historyków prawa. Ci ostatni zawsze będą zmierzać do wyjaśnienia genezy i ukazania szerszego kontekstu danych poglądów, nurtów czy szkół oraz będą je osadzać w ramach epoki, na tle uwarunkowań społecznych i politycznych.

Niezależnie od Stanisława Salmonowicza i Zbigniewa Zdrójkowskiego piękną zachętę do podejmowania badań nad historią myśli prawniczej wypowiedziała Katarzyna Sójka-Zielińska. Przytacza ją w jednej ze swych oryginalnych monografii historycznoprawnych Wojciech Witkowski. Oto ta celna rada:

Już od dawna pojawiają się postulaty gromadzenia wiedzy o życiu i dziełach ważniejszych postaci z kręgów nauki i praktyki prawa z myślą ocalenia przed zapomnieniem ich dorobku, utrwalenia w świadomości przyszłych generacji więzi z wielkimi tradycjami naszej jurysprudencji kulturywującej w trudnych czasach niewoli poczucie narodowej tożsamości. A w dalszej perspektywie – całościowej syntezy dziejów polskiej myśli prawniczej⁸³.

Laborare necesse est...

BIBLIOGRAFIA

- 70 lat Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego, red. A. Liszewska, A. Pikulska-Radomska, Łódź 2015.
- Andrzejewski Z., Redzik A., *Leon Peiper (1865–1942) – zapomniany wybitny uczonec i adwokat*, „Palestra” 2008, nr 1–2.
- Bardach J., *Spasowicz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 41, Warszawa – Kraków 2002.
- Buchała K., *Koncepcja polityki kryminalnej w pracach Bronisława Wróblewskiego*, „Studia Prawnicze” 1983, nr 3.
- Budziński S., *Myśli do ułożenia nowego prawa karnego w formie projektu z motywami*, Warszawa 1865.
- Budziński S., *Načala ugodnawnago prava*, Warszawa 1870.
- Budziński S., *Wykład porównawczy prawa karnego. Część ogólna*, Warszawa 1868.
- Cieślak M., *Spuścizna naukowa Stanisława Śliwińskiego*, „Sprawozdania Wydziału Nauk Społecznych PAN” 1965, z. 1.
- Cieślak M., *Stefan Glaser (1895–1984)*, „Państwo i Prawo” 1985, z. 4.
- Draus J., *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków 2007.
- Dziadzio A., *Józef Reinhold (1884–1928) – „zapomniany” profesor prawa karnego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2014, nr 2.
- Gardocki L., *Prawo karne*, wyd. 19, Warszawa 2015.
- Grześkowiak A., *Poglądy Romualda Hubego na karę*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1974, t. 26, z. 2.
- Grześkowiak A., Wiak K., *Prawo karne*, wyd. 5, Warszawa 2015.
- Janicka D., *Kodeks Makarewicz w opiniach niemieckich autorów*, [w:] *Nil nisi veritas. Księga dedykowana Profesorowi Jackowi Matuszewskiemu*, red. M. Głuszak, D. Wiśniewska-Jóźwiak, Łódź 2016.

⁸³ W. Witkowski, *op. cit.*, s. 10.

- Janicka D., *Makarewicz a Liszt. Próba analizy porównawczej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2015, t. 67, z. 1.
- Janicka D., *Neuere Rechtsgeschichte in Polen in den Jahren 2002–2014*, „Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte” 2015, Nr 37.
- Janicka D., *O pionierach nauk kryminologicznych w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2016, t. 68, z. 1.
- Janicka D., *Spór o teorie kary w dobie klasycznej szkoły prawa karnego na ziemiach polskich i niemieckich w XIX wieku*, [w:] *Polska Akademia Nauk. Prace Komisji Historii Nauki*, red. A. Strzałkowski, t. 2, Kraków 2000.
- Janiszewska-Talago E., *Szkoła antropologiczna prawa karnego w Polsce*, Warszawa 1965.
- Kalinowski S., *Profesor Stanisław Śliwiński*, „Studia Iuridica” 1993, nr 25.
- Karnopolityczne koncepcje profesora Juliusza Makarewicza – wczoraj i dziś (W 50. rocznicę śmierci)*, red. I. Nowikowski, P. Strzelec, Lublin 2006.
- Kodeks karny z 1932 roku*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, M. Gałązka, R.G. Hałas, S. Hypś, D. Szeleszczuk, Lublin 2015.
- Kodeks karny z komentarzem*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Lublin 2012.
- Kolarzowski J., *Definicja i funkcje polityki kryminalnej w pracach Bronisława Wróblewskiego*, „Studia Iuridica” 1996, t. 31.
- Kolarzowski J., *Mysł prawnicza Bronisława Wróblewskiego*, Warszawa 1996 (maszynopis, Biblioteka Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego).
- Koredczuk J., *Edmund Krzymuski jako neokantysta*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 2002, nr 2367.
- Koredczuk J., *Poglądy Juliusza Makarewicza na zmiany w prawie karnym niemieckim po 1939 roku*, [w:] *Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2005, t. 28.
- Krzymski E., *Szkoła klasyczna w defensywie*, wyb. i przedm. J. Widacki, Kraków 2013.
- Krzymski E., *Szkoła pozytywna prawa karnego we Włoszech*, przedm. J. Widacki, Kraków 2015.
- Krzymski E., *Teoria karna Kanta: ze stanowiska jego ogólnej nauki o rozumie praktycznym*, przedm. J. Widacki, Kraków 2013.
- Kwiatkowski P., *Mieczysław Szerer*, [w:] *Sto lat socjologii polskiej*, red. J. Szacki, Warszawa 1995.
- Lityński A., *Wydział Karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej*, Katowice 1991.
- Ławnikowicz G., *Między koniecznością państwa a pochwałą autorytaryzmu. Koncepcja państwa społecznego Wacława Makowskiego*, Lublin 2014.
- Maciejowski F., *Wykład prawa karnego w ogólności z zastosowaniem Kodexu kar głównych i poprawczych z dnia 20 grudnia/1 stycznia 1848 w Królestwie Polskim obowiązującego*, Warszawa 1848.
- Makarewicz J., *Prace rozproszone*, t. 1: *Publikowane w latach 1895–1901*, red. nauk. A. Grześkowiak, Lublin 2010.
- Makarewicz J., *Prace rozproszone*, t. 2: *Publikowane w latach 1902–1913*, red. nauk. A. Grześkowiak, Lublin 2012.
- Makarewicz J., *Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe*, przeł. K. Jakubów, red. nauk. A. Grześkowiak, Lublin 2009.
- Malec J., *Rosenblatt*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 32, Wrocław – Warszawa – Kraków 1989–1991.
- Marek A., *Prawo karne*, wyd. 10, Warszawa 2011.
- Materniak-Pawłowska M., *Dyscypliny historycznoprawne na wydziałach prawa i administracji*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2013, t. 65, z. 2.
- Michalska-Warias A., *Jerzy Śliwowski (1907–1983)*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji UMCS 1949–2009. Księga jubileuszowa z okazji sześćdziesięciolecia Wydziału Prawa i Administracji UMCS w Lublinie*, red. A. Przyborowska-Klimczak, Lublin 2009.

- Mogilnicki A., *Dziecko i przestępstwo*, Warszawa 1916.
- Mogilnicki A., *Indywidualizacja kary*, Warszawa 1900.
- Mogilnicki A., *Kary dodatkowe: kary cielesne, kary hańbiące, pozbawienie czci i praw*, Warszawa 1907.
- Mohyluk M., *Juliusz Makarewicz o radzieckim prawie karnym*, [w:] *Między I a III Rzeczpospolitą. Kształtowanie europejskiej kultury prawnej. Prace ofiarowane prof. zw. dr. hab. Adamowi Lityńskiemu w czterdziestolecie pracy naukowej*, red. M. Mikołajczyk, A. Drogoń, „Miscellanea Iuridica” 2005, t. 7.
- Mohyluk M., *Wacław Makowski o radzieckim prawie karnym*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2009, nr 7.
- Moldenhawer A., *O przeprowadzeniu odosobnienia w zakładach więziennych*, cz. 1–3, Warszawa 1866–1870.
- Moś U., *Bronisław Wróblewski: przypadek socjologizmu polskiego*, [w:] *Szkice z historii socjologii polskiej*, red. K. Sowa, Warszawa 1983.
- Pałczyński S., *Romualda Hubego teoria działania i czynu. Studium z zakresu podstaw konstrukcyjnych pierwszego polskiego nowoczesnego systemu prawa karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2000, nr 2.
- Pasek A., *Udział profesora Emila Stanisława Rappaporta w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 2006, nr 2887.
- Pasek A., *Znaczenie profesora Wacława Makowskiego dla rozwoju polskiego prawa karnego*, [w:] *Nauka i nauczanie prawa w dziejach*, red. T. Kruszewski, Wrocław 2011.
- Paszowska M., *Kartka z dziejów rosyjskiej nauki prawa karnego w XIX wieku. Uczeń ugodownego prawa Włodzimierza Spasowicza (1829–1906)*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2002, nr 2.
- Paszowska M., *Nauka prawa karnego w środowisku „Gazety Sądowej Warszawskiej” (1873–1918)*, Warszawa 2010.
- Pawlak K., *Polski biograficzny słownik penitencjarny*, Kalisz 2008.
- Plaża S., *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 3: *Okres międzywojenny*, Kraków 2001.
- Pol K., *Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000.
- Pol K., *Poczet prawników polskich XIX–XX w.*, uzup. i popr. A. Redzik, wyd. 2, Warszawa 2011.
- Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2005.
- Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. A. Dębiński, W.S. Staszewski, M. Wójcik, Lublin 2008.
- Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji UMCS 1949–2009*, red. A. Przyborowska-Klimczak, Lublin 2009.
- Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, red. G. Bałtrusajtys, Warszawa 2008.
- Puchejda A., *Odpowiedzialność i polityka wolności. Rzecz o Mieczysławie Szererze*, [w:] M. Szerer, *Śmiertelni Bogowie. Rzecz o demokracji i dyktaturze*, Warszawa 2014.
- Raś D., *Przestępczość i wychowanie w dwudziestolecu międzywojennym: wybór tekstów*, Kraków 2011.
- Raś D., *Uwagi o więzieniach, zapobieganiu występkom i wychowaniu młodzieży: wybór tekstów z XVI–XX wieku*, Kraków 2011.
- Redzik A., *Działalność dydaktyczna Profesora Juliusza Makarewicza*, [w:] *Karnopolityczne koncepcje profesora Juliusza Makarewicza – wczoraj i dziś (W 50. rocznicę śmierci)*, red. I. Nowikowski, P. Strzelec, Lublin 2006.
- Redzik A., *Ludwik Dworzak (1900–1940?) – najbliższy uczeń Juliusza Makarewicza*, [w:] *Problemy stosowania prawa sądowego. Księga ofiarowana Profesorowi Edwardowi Skrętowiczowi*, red. I. Nowikowski, Lublin 2007.

- Redzik A., *Profesor Juliusz Makarewicz – życie i dzieło*, [w:] *Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2005.
- Redzik A., *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, Lublin 2006.
- Rejman G., *Juliusz Makarewicz – polski uczony na przełomie XIX i XX wieku (1872–1955)*, [w:] *Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2005.
- Rejman G., *Wykłady prof. Stanisława Śliwińskiego w okresie tajnego nauczania (polskie prawo karne materialne)*, „Studia Iuridica” 1993, nr 25.
- Salmonowicz S., Zdrójkowski Z., *Uwagi o programie badań nad historią prawa karnego w Polsce*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1981, nr 14.
- Seminarium z okazji 110. rocznicy urodzin Profesora Władysława Woltera*, red. K. Dyl, Kraków 2007.
- Sendecki P., *Adwokat profesor Zdzisław Papierkowski (1903–1980) – w 110. rocznicę urodzin*, „Palestra” 2013, nr 3–4.
- Skřęutowicz E., Strzelec P., *Ostatnie lata życia Profesora Juliusza Makarewicza*, [w:] *Karnopolityczne koncepcje profesora Juliusza Makarewicza – wczoraj i dziś (W 50. rocznicę śmierci)*, red. I. Nowikowski, P. Strzelec, Lublin 2006.
- Sobociński W., *Moldenhawer*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 21, Wrocław 1976.
- Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, wyd. 15, Warszawa 2015.
- Spasowicz W., *Najnowsze prądy w nauce prawa karnego*, Petersburg 1892.
- Sygit B., *Historia prawa kryminalnego*, Toruń 2007.
- Śliwiński S., *Polskie prawo karne materialne*, Warszawa 1946.
- Świda W., *Prawo karne*, Warszawa 1989.
- Tarkowski M., *Wydział Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1939*, Gdańsk 2015.
- Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Prawa i Administracji*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000.
- Wachholz L., *Rozważania o przyczynach zbrodni*, Kraków 2008.
- Warylewski J., *Kara. Podstawy filozoficzne i historyczne*, Gdańsk 2007.
- Warylewski J., *Kierunki i szkoły w nauce prawa karnego*, [w:] *System prawa karnego*, t. 1: *Zagadnienia ogólne*, red. A. Marek, Warszawa 2010.
- Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, wyd. 6, Warszawa 2015.
- Wąsowicz M., *Kara w polskiej myśli prawniczej w XIX wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1987, t. 39, z. 1.
- Wąsowicz M., *Nurt socjologiczny w polskiej myśli prawnokarnej*, Warszawa 1989.
- Widacki J., *Zapomniany profesor prawa karnego*, [w:] *Szkice z dziejów prawa karnego i kryminologii w Krakowie: myśli i ludzie*, Kraków 2014.
- Witkowski W., *Aleksander This i Jan Kanty Wołowski: wybitni prawnicy Królestwa Polskiego*, Lublin 2001.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne: część ogólna*, wyd. 2, Kraków 2013.
- Wróblewski B., *Penologia. Socjologia kar*, t. 1–2, Wilno 1926.
- Wróblewski B., *Wstęp do polityki kryminalnej*, Wilno 1922.
- Wybitni prawnicy na przestrzeni wieków*, red. M. Marszał, J. Przygodzki, Wrocław 2006.
- Zębik A., *Poglądy Romualda Hubego na przestępstwo, winę i karę*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridica” 1988, nr 35.
- Zębik A., *Przestępstwo, wina i kara w poglądach Edmunda Krzymuskiego*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridica” 1985, nr 22.
- Zoll A., *Juliusz Makarewicz (1872–1955)*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Prawa i Administracji*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000.
- Żukowski P.M., *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 2: 1780–2012, red. D. Malec, Kraków 2014.

SUMMARY

The article presents and evaluates the state of research concerning the history of modern criminal law science in Poland. The author indicates that these studies have been conducted by legal historians and criminal law experts. Over the last 30 years, there appeared a number of historical and legal contributions to the biographies and works of distinguished Polish lawyers of the 19th and early 20th centuries. In addition, criminal lawyers published a monograph on the most eminent Polish scholar – Juliusz Makarewicz. They also contributed to re-edition of many works by Makarewicz.

Keywords: criminal law of the 19th–20th century; criminal law science in Poland; Polish academic literature